

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BASLAWISH KLASLARDA OQIWSHILAR TILIN ÓSIRIWDIŃ LINGVODIDAKTIKALIQ TIYKARLARI

R. Muratkamalova,

NMPI Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw kafedrası assistent oqıtıwshısı
E-mail: muratkamalovaroza@gmail.com

Annotaciya: *Bul teziste Ana tili sabaqlarında baslawish klass oqıwshıları sanalı oqıw, sawatlı hám sulıw jazıwǵa úyretiledi, mazmunlı sóylew kónlikpelerin rawajlandırıw boyınsha maǵlıwmatlar berilgen.*

Tayanish sózler: *baslawish klass oqıwshıları, sulıw jazıwǵa úyretiw, mazmunlı sóylew, sanalı oqıw.*

Ana tili sabaqlarında baslawish klass oqıwshıları sanalı oqıw, sawatlı hám sulıw jazıwǵa úyretiledi, mazmunlı sóylew kónlikpeleri rawajlandırıladı. Olar tábiyat hám jámiyettegi waqıya- hádiyseler, olar arasındaǵı óz-ara baylanıs, insanlar miyneti hám basqa hádiyseler menen tanıstırılıp barıladı. Oqıw jazıwǵa úyretiw processinde, ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlarında oqıwshılar oqıtıwshı basshılıǵında tábiyat hádiyselerin, úlkenlerdiń ómiri hám miynetin baqlap barıw arqalı bolmıs haqqında túsinike iye boladı. Óziniń turmıslıq tájiriyesin bayıtadı. Túsini hám keshirmelerdi, pikirlerin oqıtıwshı basshılıǵında jetkerip bere alatuǵın boladı.

Oqıwshılar basqa oqıw predmetlerinde beriletuǵın bilimlerin puxta ózlestiriwi hám tusmısta qıynalmay paydalana alıwı ushın ana tilin jaqsı biliwi, pikirin awız eki hám jazba túrde erkin paydalana alıwı kerek. Ana tili, baslawish klaslarda úyreniletuǵın barlıq oqıw predmetleri menen tıǵız baylanısta. Oqıwshılar ana tili sabaqlarında alǵan bilimlerin basqa oqıw predmetleri sabaqlarında paydalanadı hám bekkemleydi. Nátiyjede baslawish klass oqıwshılarınıń dúnyanı biliw hám pikirin rawajlandırıw kónlikpesi rawajlana baslaydı.

Búgingi kúnde mámleketimiz bilimlendiriw sistemasında ámeldegi “Bilimlendiriw haqqındaǵı nızam milliy dástúrge muwapıq bilimlendiriw mazmunın oqıw hám dástúrler tiykarında joybarlastırıwǵa jańasha qatnastı, shólkemlestiriw zárúrligin keltirip shıǵarmaqta.

Til adamlardıń bir-biri menen qarım-qatnasta bolıwı ushın járdem beretuǵın eń tiykarǵı qural bolıp esaplanadı. Adamlar til arqalı ózleriniń pikirlerin, tuyǵı - sezimlerin jetkerip beredi. Insaniyat jámiyetiniń rawajlanıwında tildiń xızmeti júdá úlken.

Til payda bolǵannan soń jámiyet tez rawajlana baslaǵan. Tilsiz jámiyet, jámiyetsiz til bolıwı múmkin emes, sonıń ushın til siyasiy hádiyse bolıp esaplanadı, yaǵnıy til

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

jeke adamǵa emes, bálkim jámiyetke baylanıslı bolıp, sol jámiyet aǵzaları járdeminde qalıplesip, rawajlanıp baradı. Sonday-aq, shet tilin úyretiwdiń barlıq tiykarǵı komponentleri (oqıtıw maqseti, metod hám quralları, oqıw pán mazmunı) bir-biri menen baylanıslı.

Oqıwshılarga óz ana tilin tereń úyretiwdiń maqseti mashqala tiykarların jaratıwǵa, óz pikirin erkin bayan etiwge hám sonday-aq ápiwayı kommunikativlik jaǵdaylarda sáwbet alıp barıw tájiriybelerinen ibarat. Sonnan kelip shıqqan halda, bilimlendiriw mazmunı hám onıń quramın keńeytiriw hám tereńlestirilgen, tiykarınan bul mazmunǵa bilim, kónlikpe hám tájiriybe, bálkim ulıwma insaniy mádeniyattı shólkemlestiriwshi dóretiwshilik iskerlik tájiriybesi, átirap-ortalıqqa múnásibetlerdi kirgiziw máselesi úlken áhmiyetke iye esaplanadı. Tálim procesi sóylew mádeniyatın tırlap túsiniwge, sóylew, oqıw hám jazıwdan ibarat kónlikpelerdi qalıplestiriwge baǵdarlangan boladı.

Ana tilin oqıtıwdıń ámeliy maqsetine erisiw jolında sóylew iskerliginiń túrleri ushın arnawlı temalar hám til materialları tańlanadı, oqıw waqtınıń tiykarǵı bólimi olardı úyreniwge baǵıshlanadı, yaǵnıy shınıǵıwlarıń kópshiligi usı túrlerde orınlanadı. Ámeliy maqsetke lingvistikalıq, sociolingvistikalıq sóylew (kommunikativlik) pragmatikalıq kompetenciyalardı iyelew arqalı erisiledi. Kompetenciya (qábilet) ekenligin aytıw kerek, bilim, kónlikpe, ilimiy tájiriybe hám belgiler kompleksinen ibarat. Kompetenciya quramına kishi kontsepciyalar kiredi. Lingvistikalıq kompetenciyada tilge baylanıslı hádiyseniń sóylewde qollanıwı názerge alınadı. Sociolingvistikalıq kompetenciyada qarım-qatnas jaǵdayı, maqseti wazıypasına sáykes tárizde pikir bildire alıw kózde tutıladı. Pragmatikalıq koncepciya kommunikativlik jaǵdayda ózin tuta biliw (mısalı, tákirarlap soraw, sóylew hám tilge tiyisli quramalılıq tuwılǵanda onnan shıǵa alıw) qábiletine baylanıslı bolıp tabıladı. Pragmatikalıq kompetenciya quramındaǵı diskursivlik kompetenciya jazba hám awızsha sóylewdegi izbe-izlikti támiyinlewge xızmet etedi. Ámeliy maqsettiń júzege shıǵıwında payda etilgen barlıq kompetenciyalardıń ajıralmas pútinligi (sintezi) támiyinlenedi. Ámeliy maqsettiń júzege shıǵıwında bala tálim aladı, tárbiyalanadı hám rawajlanadı.[1] Baslawısh klass balaları oqıwǵa álbette tayar túrde kelmeydi. Durıs, olar sóylewge bir qansha kónlikken boladı, biraq, bul ele onıń sóylew mádeniyatınıń jetiskenliklerin kórsetpeydi.

Al sóylewdi ózinshe ǵana paydalanıp biledi. Bul sóylewdiń ápiwayı túrлерinen (bir quramlı gáp, tolıq emes gáp, keńeytilmegen gáp) ǵana paydalana aladı. Mektepke kelgennen baslap oqıwshıdan ádebiy tildin normasına sáykes keletuǵın (bul jerde hár

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

bir klastıń ózgesheligin esapqa alıw názerde tutıladı), sóylewdiń hár qıylı túrlerinen paydalanıw talap etiledi. Bul wazıypanı sheshiw mektepke kelgen kúnnen baslap, oqıwınıń barlıq iskerlik barısında ótıledi hám sol talapqa juwap beretuǵın til faktleri úyretilip barıladı. Oqıwshınıń bilim alıwı, oǵan kónligiwi, tárbiya alıwı solar arqalı oqıwshılardıń rawajlanıwshılıq uqıbın ósirip barıw, sóylew jazba tilin ósiriw- ana tiliniń aldında turǵan tiykarǵı wazıypa. Bul tuwralı K. D. Ushinskiy bılay degen edi[2]. Ana tilin úyretiwde úsh maqset bar:

- birinshiden, balanıń ózinde bar ruwxıy uqıplılıqtı rawajlandırıw;
- ekinshiden, ana tiliniń sarqılmas baylıqların sanalı meńgeriwge úyretiw;
- úshinshiden, sol tildiń logikasın, yaǵnıy, logikalıq grammatikalıq nızamlılıqların bildiriw. Mine, bul talaplar birinen keyin biri emes, al tutaslıqta iske asırıladı.

Sonlıqtan, muǵallım oqıwshılardıń mektepke kelgen kúninen baslap, ana tili kursın oqıp tamamlanǵanǵa shekem usı maqsetti orınlaw ústinde jumıs alıp baradı. Mektepte ana tilin oqıw balalardıń sóylewge bolǵan talap hám múmkinshiliklerin keńeytip baradı.

Oqıwshılar muǵallımniń basshılıǵında tábiyat kórinislerin sayaxatqa shıqqanda ondaǵı janlı qubılıslar ústinde baqlaw jasaydı, bunı oqıwdıń barısında baylanıstırıp otıradı. Óz klasındaǵı hám basqa joldasları menen aralasadı, muǵallımniń hár qıylı sózlerin tınlaydı, kitap, jurnal, gazetalar oqıydı hám.t.b. dógerindegi barlıq qubılıslarǵa aralasıp qatnasıp otıradı. Juwmaqlap aytqanımda bulardıń barlıǵı birgelesip balanıń ruwxıy dúnyasın bayıtadı, bilimin keńeytedi, sóylewin ósiriwge jaǵday jaratadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi// O‘quvchi ma’naviyatini shakllantirish. T.: Sharq, 2000. 23-b. – 297b.
2. O‘zbek maktablarida ona tili o‘qitish konstepstiyasi. –T.: O‘zPFITI,1993.–21b.
3. Boshlang‘ich ta’lim konstepstiyasi. //Boshlang‘ich ta’lim. 1998. №6. 12-18- b.
4. Uzviylashtirilgan Davlat ta`lim standarti va o`quv dasturi. (Ona tili. O`qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiachunoslik (1-4-sinflar)) –T.: RTM. 2017. –252b.